

ВІДГУК
офіційного опонента,
доктора економічних наук, професора
Вовчак Ольги Дмитрівни
на дисертаційну роботу Яхно Тетяни Петрівни
на тему: «Розвиток національної економіки в індикаторах
споживчого ринку: теорія, методологія, практика»,
подану на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та
управління національним господарством

1. Актуальність теми дослідження та зв'язок роботи з державними науковими програмами і темами

Сучасний етап розвитку людства знаменує перехід до наступної фази – постіндустріального суспільства, що зумовлює кардинальні зміни у функціонуванні споживчого ринку як складової національних економік країн. Відповідно до цього виникає необхідність його розгляду через призму нових соціально-економічних відносин, що відповідають умовам розбудови постіндустріального суспільства. Вивчення закономірностей, тенденцій, а також суперечностей розвитку споживчого ринку в умовах системної трансформації є надзвичайно актуальним завданням сучасної економічної науки. Значущість цього напряму дослідження підсилює необхідність з'ясування умов розвитку економіки, що відповідають імперативу зростання добробуту населення – інтересам матеріального та духовного збагачення людства. Споживчий ринок відіграє у цьому індикативну роль. На ньому переплітаються ключові інтереси кінцевих споживачів і виробників продукції, а за своїм призначенням такий ринок виконує багатогранні функції життєзабезпечення населення. Натомість диспропорції та структурні деформації механізму функціонування споживчого ринку призводять до зниження конкурентоспроможності національних економік, спричиняють сповільнення економічного розвитку та погіршення добробуту населення.

Зважаючи на це, підвищення ефективності функціонування споживчого ринку та його вплив на розвиток національної економіки набувають нині

статусу визначально важливих наукових проблем, що вимагають глибокого теоретичного й емпіричного дослідження. Необхідність теоретичного обґрунтування місця і ролі споживчого ринку в забезпеченні розвитку національної економіки, розкриття особливостей його функціонування в сучасних умовах, а також розробка практичних рекомендацій щодо розвитку національної економіки України зумовили актуальність досліджень в цьому напрямі.

Викладене дозволяє стверджувати про актуальність теми дисертаційної роботи Яхно Т.П. «Розвиток національної економіки в індикаторах споживчого ринку: теорія, методологія, практика». Тема роботи є актуальною з огляду на її безпосередній зв'язок із основними напрямками та темами наукових досліджень. Дисертантом взято участь у виконанні наукових тем: «Теоретико-методичні та практичні засади управління зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів господарської діяльності» (номер державної реєстрації 0113U006219); «Ринково адаптований механізм управління сучасною соціально-економічною системою» (номер державної реєстрації 0110U000932); «Методологія та практика управління системою споживчої кооперації України в умовах трансформації національної економіки» (номер державної реєстрації 0110U000931); та Львівського торговельно-економічного університету за темою «Наукові засади рекламної та PR-діяльності у бізнесі» (номер державної реєстрації 0118U006658), де досліджено структурування соціально-економічних систем.

2. Ступінь обґрунтованості і достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації

Ознайомлення із дисертаційною роботою дозволяє зробити висновок про логічну послідовність, підпорядкованість меті і завданням дослідження, відповідність об'єкту і предмету застосованій сукупності методів і прийомів наукового пізнання. Поставлені завдання, які автор вирішує у процесі проведення дослідження, за змістом, глибиною висвітлення та

переконливістю аргументів, свідчать про ґрунтовність аналізу стану, перспектив, а також проблем розвитку національної економіки у їх індикативному відображенні споживчим ринком.

Роботі властива логічна структурованість викладення матеріалу, чіткість формулювань та аргументованість основних положень. Отримані результати є науково обґрунтованими, базуються на використанні сучасних методів дослідження, репрезентативній науковій, дослідницько-аналітичній і статистичній базах та їх кваліфікованій інтерпретації. Основні наукові положення, висновки та рекомендації дисертації мають належне теоретичне, методологічне та емпіричне обґрунтування, відповідно до мети та завдань дослідження.

У роботі використана сукупність методів наукового пізнання, що дозволило обґрунтувати теоретико-методологічні основи формування споживчого ринку, який є основою розвитку національної економіки. Для цього у роботі застосовано метод логічного узагальнення – для структурування соціально-економічних систем; виокремлення особливостей моделей і типів економічного розвитку країн; групування – для дослідження індикаторів стану споживчого ринку та їх тенденцій у розрізі галузей; аналізу і синтезу – для визначення напрямів соціалізації економіки й індивідуалізації споживчого ринку; з'ясування засобів заохочення розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні відповідно до імперативу споживчого ринку; статистичного аналізу – для оцінки існуючих тенденцій у розвитку споживчого ринку та національної економіки; економіко-математичного моделювання – для розробки положень економічної політики України на основі урахування проблем, виявлених і відображених у змінах споживчого ринку; теоретичного узагальнення – для обґрунтування взаємозалежності економічного розвитку, ринку, добробуту та багатства суспільства; категоріального та сутнісного визначення споживчого ринку в форматі методології складних соціально-економічних систем; формування моделі

відносин на споживчому ринку; обґрунтування комплексного підходу до дослідження споживчого ринку.

Отримані у процесі дослідження результати базуються на опрацюванні широкої інформаційної бази – постанови Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, статистичних матеріалів Державної служби статистики України, фінансово-господарської звітності підприємств, монографій та публікацій вітчизняних і зарубіжних авторів, інтернет-ресурсів.

3. Основні наукові результати дисертації, отримані особисто здобувачем

Основні наукові результати дисертації полягають в обґрунтуванні теоретичних та методологічних положень щодо ефекту результативності споживчого ринку, якісні зміни якого виступають індикатором розвитку національної економіки. Зміст дисертації детально в логічній послідовності розкриває мету і завдання проведеного дослідження, а отримані висновки та результати підтверджують їх виконання. Наукові результати, які розкривають особистий внесок автора у розв'язання науково-прикладної проблеми становлення та формування споживчого ринку та його вплив на розвиток національної економіки, такі:

1. Обґрунтовано підхід до структурування соціально-економічних систем, сутність якого полягає у визначенні ступеня досконалості механізму функціонування національної економіки, результатом якого є сукупний ефект взаємозалежності підсистем: використання наявних матеріальних ресурсів («економіка»), підприємництва («бізнес»), управління / регулювання («держава»), інтелектуального, культурного, духовного потенціалу нації («соціум»). У концентрованому вигляді це відображає розвиток національного господарства та якісний рівень життя суспільства, а також роль ринку, який сприяє гармонізації всіх підсистем за умови, що економічний розвиток здійснюється в інтересах суспільства (с. 23-28).

2. Нових якісних змін набула класифікація видів розвитку національної економіки, відмінністю якої є введення додаткового критерію «наявність вектору та його формалізації». Наявність вектору означає, що урядом чітко визначено генеральний напрям руху національної економіки, а наявність формалізації – що відносини, які забезпечують досягнення поставленої мети розвитку суспільства, інституціоналізовано. (с. 41-45).

3. Обґрунтовано теоретико-методологічні засади визначення паритету державного регулювання і ринкового саморегулювання економіки, що дозволило відобразити у формалізованому вигляді множинність індивідуалізованих станів упорядкування економічних відносин та аргументувати варіативність успішного розвитку макроекономічних систем за різних умов формування його потенціалу і різного інституційного впливу (дії державних інститутів й інститутів ринку) (с. 85-92).

4. Дістав подальшого розвитку науковий підхід до з'ясування функції споживчого ринку та визначення його, як відкритої, динамічної, багатофункціональної системи, яка, перебуваючи у постійному русі, трансформується відповідно до історичних етапів еволюції суспільства, а також виокремлення найбільш значущих для сучасного періоду розвитку макроекономічних систем завдання споживчого ринку, виявивши його зв'язок з іншими видами ринків (с.146-149).

5. Обґрунтування моделі сучасних ринкових відносин, в якій людина представлена на споживчому ринку не як суто споживач благ, поведінку, якого зумовлюють тільки економічні чинники, але також як індивід, мотивований соціальними, психологічними, морально-етичними, політичними, правовими, екологічними та іншими чинниками; модель відрізняється від існуючих тим, що враховує детермінованість розвитку споживчого ринку неекономічними процесами відтворення людини та суспільства (с. 157-165).

6. Базуючись на вказаних підходах та концепціях удосконалено методологію об'єднаного аналізу розвитку економіки і розвитку ринку. Її

вихідним положенням є визначальна роль людини у забезпеченні зв'язку між виробництвом і споживанням. Заснована на цьому положенні методика аналізу дозволила описати зв'язок між кінцевим результатом виробничої діяльності економічних одиниць-резидентів у сфері матеріального і нематеріального виробництва, визначеним в середньому на одну людину, та станом споживчого ринку, визначеним за низкою основних параметрів (рівень споживчих цін, обсяг роздрібного товарообороту, кількість об'єктів роздрібної торгівлі, обсяг продажу споживчих товарів, вироблених в Україні та представлених на внутрішньому ринку), а також кількісно оцінити таку залежність (с. 185-191).

7. Аналіз промислової політики в Україні дозволив виявити пріоритетні галузі, яким надається державна підтримка у вигляді податкових та митних пільг, субсидій на інноваційних розвиток та модернізацію виробництва. Відповідно до поставлених завдань дослідження здійснено кластеризацію галузей та виділено їх групи з метою визначення доцільності змін промислової політики в країні та застосування визначених інструментів. (с. 254-262)

8. Удосконалено методологію визначення збалансованого впливу на розвиток національної економіки промислової та зовнішньоекономічної політики держави, що дозволило виявити причини низької частки продукції вітчизняних виробників на національному споживчому ринку та оцінити за допомогою виокремлення внутрішніх та зовнішніх чинників наслідки для розвитку національної економіки теперішньої ринкової ситуації (с. 287-291).

9. Обґрунтовано методологію дослідження споживчого ринку, яка характеризується виокремленням блоку факторного аналізу, що описує зміни споживчого ринку під впливом податково-бюджетної та грошово-кредитної політики держави та фіксує визначально значущі умови успішного функціонування механізму ринку (формування попиту, пропозиції та опосередкування зав'язків між споживачем і виробником у стані рівноваги) (с. 287-291).

10. Обґрунтовано, що існує тісний зв'язок між рівним розвитку соціальної сфери та споживчим ринком, доведено, що з боку соціальної сфери такий

зв'язок зумовлюють процеси соціального партнерства, що передбачає розвиток нового покоління Z на споживчому ринку. Визначено, що соціальна відповідальність виступає компенсатором і коригуючим інструментом порушення відповідної рівноваги споживчого ринку (с. 341-347).

11. Запропоновано методологію визначення результативності соціальної відповідальності бізнесу. Така методика передбачає визначення результативності соціальної відповідальності бізнесу як покрокове встановлення економічного, соціального, екологічного та споживчого ефектів з подальшим їх узагальненням. (с. 366-375).

4. Теоретична цінність і практична значущість наукових результатів

Достовірність результатів дослідження, наукова та практична значущість дисертаційної роботи підтверджується відповідними довідками про впровадження, апробацією на 12 національних та міжнародних конференціях, 23 наукових фахових публікаціях отриманих результатів.

Теоретичні, методологічні положення і практичні рекомендації є цінними для подальшого розвитку науки та господарської практики Зокрема при розробці теоретичних положень щодо особливостей механізму сучасного споживчого ринку в контексті функціонування та розвитку національної економіки, а також щодо його ролі у забезпеченні макроекономічної та соціальної стабільності та визначенні державою відповідно спрямованих системних засобів.

Важливість отриманих результатів полягає у їх прикладному застосуванні державними органами для аналізу споживчого ринку та розвитку національної економіки. Практична значущість одержаних результатів підтверджується їх застосуванням на загальнонаціональному та регіональному рівнях ієрархії управління з відповідними документами про впровадження:

– Управління економічного співробітництва Міністерства закордонних

справ України, при формуванні і удосконаленні положень Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (довідка № 51/36-248 – 1596 від 15.07.2019);

– Запорізької торгово-промислової палати щодо визначення паритету державного регулювання і ринкового саморегулювання економіки (довідка № 22.2/762 від 15.08.2019).

– Івано-Франківської торгово-промислової палати щодо аналізу споживчого ринку (довідка № 57-09/19 від 10.09.2019).

Також отримані наукові положення знайшли застосування у навчально-методичному процесі вітчизняних закладів: Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (довідка № 45-15/105 від 28.11.2018) та Львівського торговельно-економічного університету (№ 98/16 від 25.06.2019р.).

5. Оцінка повноти викладення наукових положень дисертації в опублікованих працях і в авторефераті

За результатами проведених досліджень автором опубліковано 43 наукові праці загальним обсягом 38,3 д.а., з них – одноосібна монографія, три колективні монографії, 23 статей у наукових фахових виданнях (з них дванадцять статей у виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз), одна стаття у періодичному виданні іншої держави, 12 публікації у матеріалах конференцій.

В опублікованих наукових працях та авторефераті на належному рівні висвітлено основні положення дисертаційної роботи, які становлять наукову новизну, положення якої виносяться на захист. Результати дисертаційної роботи мають достатній рівень оприлюднення і опубліковані в наукових виданнях до захисту дисертаційної роботи. Основні положення, висновки та практичні рекомендації дослідження обговорені та схвалені на багатьох міжнародних, всеукраїнських, вузівських конференціях.

6. Відповідність дисертації та автореферату встановленим вимогам

Дослідження за темою докторської дисертації Т. П. Яхно не пов'язані з проблематикою наукового аналізу за темою дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук та, відповідно, не містить результатів останньої. Дисертаційна робота Т. П. Яхно на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук є завершеною та самостійною науковою працею, її зміст відповідає окресленій меті і завданням, характеризується логічним структуруванням викладення матеріалу, чітким обґрунтуванням наукових результатів, достатньо широкою аналітичною базою.

Зміст автореферату та дисертації ідентичні за структурою, логікою викладення матеріалу, відповідністю основних положень та висновків. Зміст автореферату достатньо мірою та в стислій формі відображає основні положення та узагальнення дисертації з достатнім графічним наповненням. Оформлення дисертації та автореферату здійснено відповідно до вимог і стандартів Міністерства освіти і науки України.

7. Дискусійні положення і зауваження до дисертаційної роботи

Відзначаючи загалом достатній рівень наукових здобутків дисертанта, обґрунтованість отриманих результатів, необхідно вказати на дискусійні положення та зробити окремі зауваження:

1. На с. 21 дисертації автор звертає увагу на те, що економіка забезпечує життєдіяльність соціуму, регулює баланс попиту і пропозиції, підтримує однорідність економічних умов на різних частинах території країни, має певну організацію і науково-технічне забезпечення та функціонує за відповідним механізмом, який наочно представлений на рис. 1.1. Проте надалі, по тексту, відсутній детальний опис такого механізму. Доцільно було б надати більш детальну характеристику його складових елементів.

2. У дисертації недостатньо комплексно представлено вплив демографічних чинників культурної специфіки (звичаїв, традицій, уподобань населення), регіональної диверсифікації як споживчого ринку так і

національної економіки. Однак недостатньо верифікованим є профіль споживчих можливостей населення України за 2013, 2015, 2017 рр., оскільки незрозуміло, що саме взято автором до аналізу – потенційну потребу населення у товарах і послугах чи платоспроможний попит.

3. Досліджуючи у п. 2.1. «Концепт взаємозалежності економічного розвитку, ринку, добробуту та багатства суспільства», автор здійснив достатньо глибокий аналіз теорій добробуту та визначив їх внесок у формування сутності сучасного споживчого ринку. Водночас у роботі відсутнє чітке авторське бачення та визначення сутності категорії «добробут».

4. У дисертації (підрозділ 2.2) надано категоріальну ідентифікацію споживчого ринку. Це, безперечно необхідна частина наукового аналізу, оскільки вона є обов'язковою умовою правильної побудови емпірико-теоретичної частини дослідження. Однак категоріальний аналіз споживчого ринку представлений автором дещо поверхово – на рівні визначення принципів підходів до аналізу загальної проблематики ринкових відносин. Між тим бажано було б провести узагальнення. Тоді зазначений категоріальний аналіз міг би більшою мірою слугувати вивченню закономірностей розвитку соціально-економічних систем.

5. Розглядаючи у п. 3.3. можливості і межі оцінки соціального розвитку України за показниками стану споживчого ринку автор пропонує для оцінювання рівня соціального розвитку країни за споживчими можливостями та відслідковування його структурних зрушень і динаміки застосовувати поширений прийом визначення профілю споживчих можливостей населення, перераховуючи при цьому основні потреби населення, що мають бути реалізовані у сучасному суспільстві. Не можна не погодитись з доцільністю даної пропозиції, проте, не зайвим було б також навести приклади інших прийомів і надати більше аргументів на користь використання запропонованого автором прийому визначення профілю споживчих можливостей населення.

6. Досліджуючи у п. 4.2. зовнішньоекономічну політику України та її вплив на стан внутрішнього споживчого ринку, автором виявлено негативну залежність між зростанням обсягів імпорту та часткою продукції вітчизняних виробників на внутрішньому ринку. Бажано було б надати більш детальний аналіз та характеристику причин виникнення та затвердження в національній економіці цього явища.

7. Автор у п. 5.2 (с. 340) справедливо зазначає, що СВБ, за її широким сприйняттям, передбачає можливість вирішення широкого кола соціальних проблем на різних рівнях ієрархічної структури держави, економіки і суспільства; гармонійне співіснування, взаємодія і діалог представників влади, бізнесу і суспільства. Крім того, на думку автора, соціальна відповідальність бізнесу дійсно стане такою, якщо вона набуде ознак індивідуалізованості та персоніфікованості. Водночас доречним було би представити в роботі характеристики змісту даних ознак.

8. Автором в роботі представлений розрахунок індексу результативності соціальної відповідальності бізнесу України, водночас, на наш погляд, доцільно було б порівняти даний показник з аналогічним показником інших країн і надати пропозиції для нашої країни, виходячи з досвіду світового рівня.

Водночас, зазначені зауваження та дискусійні положення не зменшують науково-практичної цінності дисертаційної роботи. Зауваження не є критичними, а дискусійні положення здебільшого викликані актуальністю проблематики, різні аспекти якої активно обговорюються в наукових колах.

8. Загальний висновок

За змістом, актуальністю теми дослідження, структурою та переліком і характером вирішених завдань, теоретичною і прикладною значущістю, науковою новизною дисертаційна робота відповідає встановленим вимогам

для кваліфікаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук і положенням паспорту зі спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. Дисертаційна робота виконана на високому науковому і професійному рівні, супроводжується належно оформленим авторефератом та достатньою кількістю наукових публікацій, які підтверджують вагомість науково-методичних і теоретичних результатів роботи. Попередні результати досліджень, за якими Т. П. Яхно захищала дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук, не виносилися на захист дисертації, поданої на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук.

Викладене вище дозволяє зробити висновок, що дисертаційна робота на тему: «Розвиток національної економіки в індикаторах споживчого ринку: теорія, методологія, практика» за змістом, сутністю, отриманими результатами, оформленням та іншими ознаками відповідає вимогам пунктів 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Кабінетом Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (з врахуванням змін за Постановою Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 та №1159 від 30.12.2015 р.), що пред'являються до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук, а її автор – Яхно Тетяна Петрівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
ДВНЗ «Університет банківської справи»
м. Київ

 О.Д. Вовчак

